

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czime alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DÍJA: *Ezen a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr., $\frac{1}{6}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árszámítás adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

Vallástanárok értekezlete Tiszántúl.

Megértük valahára már azt is, hogy ilyen szorosán egyházi, vallás-erkölcsi tárgyról is szólhatunk. Mert valljuk be őszintén, idáig inkább csak az egyházkormányzati kérdéseket vitatgattuk. Nos, tehát már nemcsak a kath. katekheták, hanem a reform. vallástanárok is gyűléseznek, tanácskoznak. Bizonyára sokan vagyunk, a kik tiszta szívből örvendezünk ezen mozgalomnak.

A mozgalomról, úgy odavetett szavakkal, a többek közt én is értesültem a lapokból, a tanári gyűlést megelőzőleg. A gyűlésről való tudósítást is hűségesen elolvastam; azonban a tárgyalás, legalább úgy, a mint a Debr. Prot. Lapban (36. sz.) közölve volt, nem egészen újságoltatott meg e fontos tárgy felől.

De hogy még előbből kezdjem, most utólag, kifogásom van az értekezlet szervezése ellen is. Úgy látom ugyanis, hogy meghivattak oda olyanok is, a kik nem ref. hitfelekezeti, hanem kath. jellegű, vagy állami iskolába járó ref. ifjaknak tanítják a hittant; tehát nem kizárólag a vallástanárok, hanem hitoktatók, katekheták is, pl. Gergely Károly és nagyon helyesen. De ha már ilyen intézet mellől is hivatott valaki, miért nem hivattak meg mindazok, a kik akármiféle jellegű középiskolában ref. hit- s erkölcsant tanítanak! Hiszen azok is ref. szellemben kívánják nevelni az általuk vezetett ifjakat! És azoknak talán még több akadálylyal kell megküzdeniök s még több előadni és orvosolni való panaszuk volna! Ilyenek pedig vannak, helyesebben vagyunk a kerületben számosan. Hogy többeket ne említsék, így tanítanak a lelkészek a ref. növendékeknek állami vagy r. kath. jellegű iskolákban ref. hittant: Beregszász, Munkács, N.-Kálló, Nagy-Bánya, N.-Károly, Békés-Gyula, Belényes,

Szolnok, Arad, Temesvár, Szeged, Páncsován stb. . . . Az értekezletre kijelölt tárgyak közül a tanterv, tankönyvek, segédeszközök, a tanulók vallásos gondozása ezeket is okvetlen érdekelték volna! Engedjenek meg azért az intézők, ha szeretettel arra kérem őket, hogy jövőre, ha a középiskolai hitoktatás kérdésében értekezletet tartanak, hívják meg mindazon egyházak lelkészeit, a mely egyházak mellett állami vagy kath. jellegű középiskolák vannak.

A másik megjegyzésem a tárgyalásra, helyesebben az értekezletről való tudósításra vonatkozik. Ugyanis: vagy ez az értesítés volt hibás, hiányos, vagy a tárgyalás volt egyoldalú. Mert midőn olvastuk, hogy a megbeszélendő tárgyak közül a következők emeltettek ki:

1. Tanterv, tankönyvek, segédeszközök;
2. tanulók vallásos gondozása;

3. vallástanárok helyzete; azt vártuk, hogy majd nyerünk valami tájékozást, útbaigazítást ezen a töretlen úton s a tanulók vallásos gondozására nézve valami tájékozó eszmét, gondolatot hallunk vagy olvasunk; azonban az értekezlet lefolyásáról szóló értesítés inkább a vallástanárok fizetése, helyzete és jogaival foglalkozott s e részben hozott *egyedül* határozatot, a két első pont tárgyalásáról ellenben egy hang sincsen a tudósításban.

Kétségtelenül nagyon lényeges tárgya lehetett az értekezletnek, hogy mi legyen a vallástanárok fizetése; mert az szerintem se lehet kisebb, mint a többi rendes tanároké. De midőn ezt, a két első pont beható vitatása nélkül olvastam, a dolog reám épen olyan keserű benyomást tett, mint midőn egy-két év előtt az állami tanárok arról tanácskoztak országosan, hogy a 8-dik vagy a 9-dik rangosztályba soroztassék-e a rendes állami tanár? Hát nálunk is a helyzet, a fizetés, a jog az *egyedüli* tárgya

az értekezletnek?! Bocsássanak meg édes testvérek; de az első és második szám alattiak tárgyalására a legtöbben kíváncsiabbak voltunk, mint a harmadikra. És épen az e téren való tájékozatlanság nyugtalanított engemet is s ez csigázta fel várakozásomat, hogy majd csak nyujt már az értekezlet valami kis útbaigazítást! De csalódtam! És ez a csalódás indított e szerény és jóakarátú, de bíráló felszólalásra.

Van még a határozatnak egy pontja; t. i. hogy a változó segédlelkészre a vallástanítás nem bízható. Ha ez csak a ref. jellegű gymnasiumokra van mondva, szívesen aláírom azon megjegyzéssel, hogy ilyen, kivált teljes gymnasiumban nem bízható rendes lelkészre sem, t. i. parochusra, hanem csak lelkészi jellegű rendes tanárra; mert a lelkészi állás is, a vallástanítás is egy-egy egész embert kíván; és két úrnak szolgálni, kivált ilyen fontos állásokon, főleg ilyen forrongó korszakban, mint a mai, nem lehet; mert akkor az egyik állás sine curává lesz, mert gyakorló lelkészre nézve már első, hiába, a gyülekezet érdeke. Ezt a rendes lelkész el nem hanyagolhatja és épen ezért olyan szigorúan nem állítanám fel a tételt, hogy változó segédlelkész nem taníthatja a vallástaniakat; mert ez igen sokszor a főérdeket, a gyülekezet gondozását tenné mellékessé és szorítaná háttérbe, a mi meg nem engedhető . . .

No, de mindezen megállapodások az egyh. kerületre is felterjesztetnek s ott az érdeklődők majd megvitatják az ügyet pro et contra és kikeresik a helyes és igaz útát. Csakhogy valahára és épen egy érdekeltből álló értekezletből ez is előjövendő majd az e. kerületen! Mert ideje, hogy a vallástanításról, a vallásos nevelésről is tárgyaljanak s pedig minél többet e. megyei és kerületi gyűléseink s értekezleteink. Hannibal ad portas. Az idő sürget! Ha ide nem fordítjuk erőnk javarészét, a középiskolákból kikerülő nemzedékeket, tehát a jövő nemzedékek intelligenciáját, az egyházra nézve elveszítjük, ha a szabad vallásgyakorlat és a felekezetnélküliség törvénytényé lesz.

A vallástanítók értekezletének felterjesztését tehát az e. kerületi gyűlés kegyes színe előtt, habár az értekezleten nem lehettem is, én is támogatom a következőkkel:

Miután a közeli jövőben, sőt már ma is, nemcsak felekezetünk középiskoláiban, hanem az állami s más hitfelekezetű középiskolákban is tanulnak ref. vallású növendékek;

miután újabban a miniszter — és épen a miniszter és nem a konvent — elrendelte, hogy a kereskedelmi és ipariskolákban is kell hittant tanítani; sőt

miután már községi iskolák is nagy számmal vannak, a hol a vallásos oktatásról hasonlóképen gondoskodni és intézkedni kell; de meg végül

miután az egyh. törvény 472. §-a is azt rendeli, hogy a nem ref. felekezeti középiskolába járó ev. ref. vallású tanítványok vallásos oktatásáról az e. kerület intézkedik:

alakítson a főt. e. kerület, egy esperes elnökléte alatt, a vallásos oktatást ellenőrző bizottságot, a mely az esperesi jelentések alapján (e. ker. utasítás) kísérelje figyelemmel az e. kerület területén a felekezeti, mint az állami s más felekezeti iskolákba járó ref. vallású növendékek vallásos oktatását, valamint az iparos és kereskedelmi s polgáriskolai ref. növendékek vallásos gondozását is; ideértve a mindennap szaporodó községi és állami elemi iskolások hittani oktatását is. Ez, vagy ennek jelentései alapján intézkedjék aztán a főt. e. kerület a tankönyvek, segéd-eszközök, a tanulók vallásos gondozása s a hitfelekezet kötelékében való megtartása iránt, szóval a vallásos nevelésnek, a hitoktatásnak ez adjon irányt az egész e. kerületben. Szinte hihetetlen ugyan, hogy e részben eddig sem e. megye, sem e. kerület, se konvent nem rendelkezett, hanem tett mindenki annyit, a mennyit tehetett, kinek-kinek lelkiismeretére lévén bízva csinál-é valamit, vagy semmit sem tesz; mert az esperesekre ez az ügy nem tartozott, a helyi igazgatók az autonomiánál fogva nem szólhattak bele, a tankerületi főigazgatók hasonlóképen nem; de jövőre, miután már törvény is van (472. §.) s miután a világi törvények és sokféle külső körülmények is nagyobb körültekintésre s utánlátásra intenek, a vallástanítás a régi állapotban nem maradhat.

Ez a bizottság intézkedjék a felmerülő költségek fedezetének az előteremtéséről is; a törvény rendelkezése szerint jelentése a főt. egyh. kerület útján a konventre terjesztetvén. Mert az egyszer tarthatatlan dolog, hogy pl. a reform. vallású szülőket, a nem ref. jellegű középiskolákban, évenkénti 8 frt vallástanítási díj fizetésére kötelezzük s a tanítást és tanulást nehezítsük rájuk nézve akkor, midőn a róm. és g. kath. katekheták, felényi vagy ötöd, tizedrésznyi számú növendékek vallásos oktatásáért nem is egy százat, hanem százakat kapnak, még pedig nemcsak az érseki, hanem az állami pénztárból is. Ez is tarthatatlan állapot mind a hitoktatók, mind a neveltető szülőkre nézve, főleg napjainkban, midőn sokszor a párhuzamos osztályok híján annyian kiszorulnak a felekezeti intézetekből.

Ezt az oldalát is bolygattam már én is a hittani oktatás ügyének s még a 80-as évek első

felében felterjesztést tettem az e. kerület útján a konventhez, de ott elütötték a dolgot azzal, hogy nincs rá alap és így azóta is tanítunk ingyen vagy ezzel is terheljük a szülőket és nehezítjük a gyermekek taníttatását akarattunk ellenére. És ez által az adóztatás által is idegenítjük őket a ref. egyháztól, mely annyi megannyi áldozatot kíván, míg a kath.-nál az efféle teher is ismeretlen. Több ízben szólott e tárgyról, közelebb e becses lapok 32. sz. vezércikkében Gergely Károly tisztársam is; de mindeddig eredménytelenül. Azért sürgetem most én is, hogy általában a vallásos nevelés irányítása s figyelemmel való kísérése szempontjából alakítson a főt. e. kerület a vallásos oktatást ellenőrző s irányító bizottságot.

N.-Kálló.

Görömbei Péter.

TANÜGY.

UTASÍTÁS

az egyházkerületi gymnasiumi felügyelő számára a tanintézetek látogatása tárgyában.

(Folyt. és vége.)

10. A felügyelő a maga *tapasztalatait és észrevételeit*, a mennyiben azok az igazgatóval vagy a tanárokkal közlendők, ezeknek nyíltan és jóakarattal tudokra adja. Kisebb hibákra négy szemközt figyelmezteti őket, nagyobb mulasztások és vétségek esetén az illetékes hatóságok eljárását kéri ki. — Látogatása végeztével rendszerint *tanárkari gyűlést* tartat s ez alkalommal az iskola állapotáról, tanulás, módszer, fegyelem, helyi szabályok, felszerelés, stb. a tanárok helyzete s esetleg fizetése szempontjából a tanárokkal értekeznek s azokra nézve a tanárok nézeteit és tapasztalásait meghallgatja, a maga tanácsait, utasításait kinyilvánítja; számon kéri, hogy a korábbi látogatások utasításainak s a rájuk tartozó hatósági rendeleteknek mennyiben tettek eleget, megállapítja, hogy az iskola a fejlődés vagy hanyatlás útján van-e s mindenik esetben, melyek a figyelmet vagy intézkedést igénylő okok és körülmények? Általános és személyes dicséretésektől óvakodjék, de az igazi érdemek és haladásnak elismeréssel adózzék. Ez értekezlet után a helyi *igazgató-tanács* elnökével s esetleg *gyűléssel* tárgyal s ezekkel, a mennyiben rájuk is tartozik, eddigi eljárását, tapasztalatait és intézkedéseit közli, figyelmezteti ezeket az iskola-épületében, butoraiban, gyűjteményeiben, a tanári létszámban, alkalmazásban, fizetésben vagy képesítésben stb. mutatkozó fogyatkozásokra, hibákra, s ezek helyrehozását, megorvosolását kívánja. Általában ellenőrzi, hogy az *igazgató-tanács* és a fentartó-testület eleget tesznek-e hivatásuknak s szabályszerű kötelességeiknek s a hol mulasztást, vagy vétséget lát, azt feltárja, ellene óv és haladásra buzdít. Ez alkalommal közölheti az intézeti számadásokra — melyek törvényes felülvizsgálatra hozzá küldendők — az iskola vagyona, jövedelmeire, kiadásaira s az iskola tovább fejlesztésére vonatkozó észrevételeit. Kívánhatja a jövedelmek szaporítását s különösen a tandíjra s egyéb iskolai illetményekre vonatkozó kerületi határozatok foganatosítását. Nem palástolja a tanszemélyzet hibáit,

de óvakodik olyan nyilatkozattól, mely a tanárok szükséges jó hírnevét és tekintélyét ok nélkül sértené. Ott, a hol a tanszemélyzet bármelyik tagja méltatlan bánásmódban részesítették, ez ellen óvást tesz, s az illetőt pártfogásába veszi. Hivatali vagy helyzeti képtelenség esetén, mint fentebb mondva van, a *nyugdíjazás vagy helycsere* érdekében szót emel. Javaslatokat tesz az intézeti ház, butorzat, felszerelések hiányainak pótlása érdekében. Egyszersmint számonkéri, hogy az előző látogatások alkalmával nyilvánított felügyelői kívánságok vagy az intézetre vonatkozó felsőbb hatósági végzések és rendeletek mennyiben foganatosítottak, esetleg mi az oka azok nem teljesítésének?

Mindkét ülés jegyzőkönyvének hitelesítésében részt vesz s azokat másolatban magához küldeti.

11. A felügyelő ellenőrzi intézeteinknek az *állami hatóságokhoz* való viszonyát, hogy megfelel-e az a törvénynek, egyházi és iskolai törvénytől önállóságunknak? a tankerületi főigazgatók s más felekezetünkön kívül álló hatóságok nem gyakorolnak-e illetéktelen befolyást? a kormány közegei iskoláink látogatása s azokkal való másnemű érintkezés alkalmával tiszteletben tartják-e külön állásunkat és jogainkat s nem lépik-e túl az e részben számukra kiadott törvényes utasításokat? *Államilag segélyezett* gymnasiumainknál különösen örkődik még a felett, hogy a segély törvényes és szerződészerű feltételeinek mindkét részről elég tétessék (mi célból a szerződévény másolatát kéznél tartja), hogy az állami közegek hatásköre és befolyása a kiszabott határon túl ne terjedjen s hogy ez intézetek tanárainál és tanulóinál ref. egyházunk felekezeti érdekei híven áptoltassanak s céljai elérettessenek.

12. A *felügyelő látogatása és hatásköre* a kerületben levő református gymnasiumokon kívül kiterjed a debreczeni főiskolai tanítóképző intézetre, a kerületben levő ref. polgári s felsőbb leányiskolákra és másnemű nőnevelő intézetekre, a kerületbeli nem református középiskolák s az elemi iskolák felett levő egyéb tanintézetek református tanulóinak vallásos oktatására is, mely intézeteknél az egyházkerületet megillető ellenőrzést és felső vizsgálatot a gymnasiumi felügyelő megfelelő mérvben és módon a fennálló határozatok, szabályok és a fentebbi utasítások alapján szintén rendszeresen gyakorolja.

13. A felügyelő a maga *látogatásairól szóló naplóját* s az egyes intézeteknél e részben fölvetett jegyzőkönyveket időről-időre tudomás és esetleg intézkedés végett pár hétre a püspökhöz teszi át, kinek fontosabb és sürgősebb ügyekben külön szóbeli vagy írásbeli jelentést is ad s a teendőkre nézve tanácsát és véleményét nyilvánítja.

Indokolás gyanánt.

A fentebbi munkálat azon meggyőződés alapján tervezetett és készült, hogy az iskolák látogatása a felügyelő működésének legfontosabb és legjellemzőbb része. Itt folynak össze az intézkedések számai, itt érvényesül legfőképen a felügyelő képessége és hivatottsága s itt válik meg, hogy ő és hivatala mennyi hasznot szerez gymnasiumi oktatásügyünknek.

Míthogy a gymnasiumi rendtartás, tanterv, tanmódszer stb. tekintetében sem a reform. egyetemes konvent, sem egyházkezületünk mindeddig eléggé kimerítő s a részletekre is kellően kiterjeszkedő utasításokat nem dolgoztatott s nem adott ki, minőkkel az állami tanintézetek elláttak: ez okból némely fontosabb részleteket ez utasítás keretébe be kellett foglalni, habár

egyébként azok nem tartoznának is abba, miért is e munkálatnak még terjedelmesebbnek és részletesebbnek kellett lennie, mint a tankerületi főigazgatók számára kiadott hasonnemű kormányi szabályzatnak, habár egyébként tárgyrokonság s a dolog természete szerint a hasonlóság első tekintetre kivehető a kétféle munkálat között.

Nem vélem megnyugtatónak és helyesnek, hogy a gymnasiumi rendtartás és oktatás tekintetében a fentartó-testületek, helyi igazgatóságok és tanárok csupán széles általánosságban hangzó s hézagos utasításokat kapjanak, mert e mellett a felsemvevésnek, önkénynek, korlátozottságnak, helytelen felfogásnak is tág tér nyitattik. A kerület intézkedési és felügyeleti jogával és felelősségével sem egyeztethető össze olyatén eljárás és állapot. Mert habár igaz is, hogy vannak lelkes és bölcs vezetői, támogatói és munkásai tanintézeteinknek: de el kell ismernünk azt is, hogy a törekvéseknél még ily esetben is *összhangnak* kell lennie. Más felől pedig kétségtelen, hogy tanügyünk törvényes és törvényerejű egyházi felsőbb utasítások által van szabályozva. Meg van határozva az iskolai tanítás és nevelés mérve, módja, s az eredményre nézve pedig versenyben állunk más tanintézetekkel, ezekkel hasonlítottunk össze, ki van szabva a tanítás anyaga, célja s az eredmény biztosítása érdekében a leghelyesebb utat a felsőségeknek meg kell mutatnia, annyival inkább, mert azok nagyobb részének, kik e részben közreműködésre hivatva és kötelezve vannak, ez útmutatásra szükségök is vagyon s e nélkül azokat hivatalos eljárásuk tekintetében kellően felelőssé tenni nem is lehetne.

Ily nézettől vezéreltetve, hogy t. i. azokat, kikre ily nagyfontosságú érdekek vannak bízva, magukra hagyni nem tanácsos, sőt ellenkezőképen határozott, világos és tüzetes útmutatással kell ellátni, hogy munkájok megkönnyíttessék s áldozataik és törekvésök sikere biztosíttassék, készült e részletekre is kiterjeszkedő sinór-mérték, épen az egyházkerület képviselője kezébe szánva, hogy azzal ő irányozhassa, elősegítse és nyilvántarthassa az iskolák működését és állapotát, hogy látogatása ne üres formaság legyen, melyért egy költséges intézményt alapítani és fentartani nem érdemes, hanem abban már befolyásánál és meghatározott kellekeinél fogva, a kellő siker és az egész felügyelői állás értéke is biztosíttassék. Mert mondhatni, az egész állás jóformán annyit ér, a mennyit a látogatás eredményez. Nem szabad tehát a körülményekre, az egyéni dispozióra és a véletlenre bízni, hogy mint ejtessék az meg, s minő mértéket állítson fel ez alkalommal a felsőség megbizottja, mikre terjeszse ki figyelmét, tapasztalatait s mikép értékesítse: hanem az egész eljárás sikerét, a mennyire lehetséges és kiszámítható, határozott és tüzetes útmutatással, már eleve biztosítani szükséges.

☞ TÁRCZA. ☞

A Zsidókhöz irt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból.

(Folytatás.)

β) Az ó szövetségi áldozati hely és áldozat, a Jézus Krisztus főpapi áldozati helyének és örök érvényű áldozatának csak halvány árnya volt (9, 1—14.). Ha már igazolt tény az, miszerint az ó szövetségi törvény és istenitisztelei rendszabályzat elavult s túlhaladott intézmény: az a kérdés merül fel, mirevaló volt hát mindez?

Erre vonatkozólag adja elő az író megnyugtató s indokolt tanítását a következő versekben (1—14), a midőn elsőben is a régi áldozási szenthelyről (2—5. v.), aztán az istenitiszteleire nézve érvényben állott jogokról s az azokkal kapcsolatos papi tisztról (6—10), majd ezekkel ellentétben a mennyei szentélyről és Krisztus örök érvényű áldozatáról (11—14), mint az élő Isten igazi lelki szolgálatáról szól.

Az első szövetségnek is (ἡ πρώτη scil. διαθήκη és nem σκηνή Wetstein, Semler) megvoltak a maga rendszabályai. Megvoltak (εἶχεν), a mi azt jelenti, hogy már ma nincsenek meg (ὄν οὐκ ἔχει: Chrys.), mert nem érvényesek többé. Ama régi rendszabályok (δικαιώμ. λατρίας, ez utóbbi genitívus és nem accusatívus) Isten örök tekintélye alapján kötelezték az áldozókat; megvolt a szenthely is, a melyet „világi“-nak (κοσμικόν) nevez a levélíró, nem azért, mintha az világi jellegű volt volna (Delitzsch), hanem azért, mert az a látható szenthely, ebből a világból való volt s ez a világ, a mely nem akarta megismerni s megérteni Isten igazságát (Ján. 17, 9. 25), ehhez a világi szenthelyhez ragaszkodott, a helyett hogy tekintetével a mennyei örök szentélyen csüggött volna (I. v.). Ama szövetségi sátor építette Mózes, mindenben az Isten rendelése szerint. Ennek a sátornak két része van: az első, azaz a sátor eleje, vagyis a szentély az a hely, a melyben van a gyertyatartó (Leírása. Exod. 25, 31—39; 37, 17—24). Az író a cselekményt és a tényt úgy szemlélteti, mintha minden a jelenben történnék, ezért az aoristus (κατεσκευάσθη) után a praesens (ἔστιν és nem ἦν), noha mindez már rég elmúlt dolog. A salomoni templomban tíz gyertyatartó volt (1 Kir. 7, 49. II. Krón. 4, 7), 5 jobbfelől, 5 balfelől, de a heródesi templomban Josephus feljegyzése szerint (de bello jud. 5, 5, 5.; 7, 5, 5.) már csak egy vala a szentélyben. Irónk is egyről tesz említést. Itt van továbbá az asztal (leírása Exod. 25, 23—30; 26, 35; 37, 10—16. Lev. 24, 5—9); erre helyezték minden szombaton a 12 szent kenyeret (Lev. 24, 5 kk.), a mely kegyes szokásra ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων kifejezéssel emlékeztet az író. Ezt a sátorrészt nevezik szenthelynek קֹדֶשׁ קָדִישׁ (plur. neutr. és nem קָדִישׁ singul. femin.). Ezen szenthely előtt volt egy függöny מִסְכָּה (Exod. 35, 17; 39, 40), a melyről azonban említést sem téve, arról a másikról szól az író, a mely mögött a szentek szente tárult fel. A második függönyön (פֶּרֶזֶת Exod. 26, 31 kk. Lev. 16, 2 kk.) túl van — úgy mond — a szentek szente קָדֶשׁ קָדִישׁ קָדִישׁ Vulg.: sancta sanctorum, a melyben az arany füstölő oltár.

Az arany füstölő oltár — θυσιαστήριον — tulajdonképen a szentélyben és nem a szentek szentében volt elhelyezve (Exod 30, 6) és szokott neve is τὸ θυσιαστήριον θυμιάματος. Ennek alapján, illetőleg ebből az okból Luther és többen azt vélik, hogy itt nem a füstölő oltárról, hanem a füstölő eszköztől volna szó. Csakhogy azt a füstölő eszközt, melyet a főpapa az engesztelődés napján használt, nem a szentek szentében, hanem a templom szertárában tartották, tehát ezen vélekedés mellett az ἔχουσα kifejezés érthetetlen volna. Mire nézve Kálvinnal mi is azt tartjuk, hogy az író a füstölő oltárról szól itt, noha annak helyéül hibásan jelöli meg a szentek szentét. De ezen előadásának mentségéül szolgálhat az a körülmény, mely

szerint a füstölő oltárnak helyi rendeltetésére vonatkozólag az illető ő s leírás is (Exod. 30, 6) kissé homályos; másfelől pedig ezt az oltárt *ἄριστον τ. ἁγίων*-nak nevezte az Írás is Exod. 30, 10., a mennyiben ezt a főpap minden esztendőben egyszer, ugyanazzal a vérral hintette meg, a mely vért a szentek szentéből hozott ki magával (Lev. 16, 18). És így nem kell olyan nagyon megütköznünk affelett, hogy a templom berendezését minden tekintetben nem ismerő levélíró, a füstölő oltár helyéül a szentek szentét nevezi meg. A névelő elhagyásával nyilván azt kívánja jelezni, hogy ez nem más, mint az a bizonyos *arany* oltár, melylyel ellentétben a pitvarban elhelyezett rézből való égő-áldozati oltár már másod sorban jöhetne szóba. (Exod. 27, 1 kk.)

A szentek szentében van még a szövetség ládája (Exod. 25, 10 kk.; 37, 1—9), melyben, helyesebben a mely *előtt* (Exod. 16, 33. Num. 17, 25) a mannatartó arany korsó (Exod. 16, 32—34) és Áron kihajtott vesszeje (Num. 17, 16—26). A szövetség ládája felett (5. v.) van két színaranyból készült khérub egymás felé tekintő arczczal, a mint befedezik kiterjesztett szárnyaikkal a láda fedelét, a kapporethet (Exod. 25, 18 kk., 37, 7 kk. h. ö. Winer BRW. III. Aufl. p. 225). Ezek felett középen trónolt az Ur dicsősége (Ezék. 9, 3; 10, 4).

Attérve a papi tiszt teljesítésének előadására, az író olyképen szól a mózesi kultuszról, mint még tényleg meglevő intézményről, erre mutat a partic. perf. *κατασκευ.*, és az *εἰσίσασιν* s *προσφέρει* praesens. Az első sátorba, azaz a szentélybe naponként bémenni a papok jó illatú áldozattétel, továbbá a szövétnekek rendbehozása és meggyújtása végett, *τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες* Exod. 30, 7 kk. A másodikba, nevezetesen a szentek szentébe (7. v.) évenként egyszer, t. i. az év hetedik (Tisri) hónapjának tizedikén, mint az engesztelődés napján csak a főpap megy be. A kifejezés nem zárja ki azt a feltevést, hogy a főpap ezen az egy napon legalább is kétszer ment be a szentek szentébe (Lev. 16, 12—16), sőt hogy négy ízben is bement, ezt tanítják a talmud (tract. Joma 5, 1; 7, 4) és a rabbinusok. Mindezzel azt (τὸ αὐτὸ) adja tudtul a Szentlélek — a kit az író a mózesi kultusz vezérlője gyanánt vall —, hogy az igazi, mennyei szentek-szentéhez, vagyis az Isten lakóhelyéhez vezető út (τῶν ἁγίων neutr.) még nem lett nyilvánvalóvá, azaz, a kik Istent imádni akarják, még nem járulhatnak közvetlenül ő elébe mindaddig, a míg az első sátor berendezése fennáll s elzárja az utat a szentek-szentétől. Előbb végképen össze kell omolni az ő szövetségi vallásnak, hogy helyét Krisztus evangélioma foglalja el, a melynek tanítása szerint mindenek közvetlenül közeledhetnek a mennyei Atya színe elé az Ur Jézus Krisztusért.

Ez (*ἡ τις scil. ἡ πρ. σακηνί*) példázolat (*παραβολή* = *τύπος* [nem *mystica explicatio*, Grot.]), mely mint érzékelhető, szemlélhető történeti tény, kiábrázolása ama fensőbb, örök igazságnak, miként Krisztus áldozata a levitai áldozatoknál kiválóbb, mert örök időkre érvényes áldozat. Ez a sátor, mint példázolat, a jelenlegi időre vonatkozik, a mely idő nem a Mózes kora (Erasm., Luth., Beza), sem nem a levélíró életideje (Grot.), hanem általában a jelenlegi lelki s vallási állapot, ellentétben az *αἰῶν μὲλλον*-nal (6, 5). Ehez képest (*καθ' ἑν*),

azaz ezzel a sátorral megegyező módon visznek áldozatot azok, a kik azon rajta csüggnek, noha az, az igazi, örök szentélyhez vezető utat elzárja. Am a lelkiismeret vérző sebeit külső áldozatok és ajándékok által meggyógyítani — hogy ezt tudatosan érezze is, a benső ember (*κατὰ συνείδη.*) — merő képtelenség; azok árán bűnbocsánat soha semmiképen nem szerezhető; mindez az áldozat és szolgálat tökéletesen olyan minőségű és ugyanazon eredményre juttat, mint az az első sátor. Ugy ez, mint az ehhez képest végzett áldozatok csakis addig valók voltak, csakis addig volt időleges jelentőségük, a míg eljött a *διόρθωσις*, a míg elérkezett a teljes megújulás, a valódi reformatio ideje. Ez az idő, ez a *καρὸς διόρθωσις* Krisztus megjelenésével érkezett el és így ha vannak még, kik az elavult testi rendszabályokkal (*δικαιώμ. σαρκ.*) gyötrik magokat, tudják meg, hogy Krisztus nekik semmit sem használ.

A mire a kézzel csinált sátorhoz kötött vallási szolgálat képtelen volt, azt véghezvitte Krisztus saját vére által, örök váltságot szerezve (11. 12. v.). Mint a jövőendő üdvjavaknak, vagyis az ő működése és áldozata következtében létrejött áldásnak főpapja, úgy jelent meg Krisztus; épen azért nem földi, nem emberi kéz által csinált sátoron keresztül ment be a szentélybe, mint az ároni főpap (7. v.), hanem ama nagyobb és tökéletesebb sátoron, nevezetesen saját szent testén keresztül (10, 20), melyet áldozatul vitt mint áldozó s a mely által egyszermindenkorra örök váltságot nyert.

Örök váltságot nyert a mi főpapunk Jézus, mert ártatlan vérenek kibeszélhetetlen hatálya s enyészhetetlen érdeme van (13. 14. v.). A bakoknak és bikáknak a vére, melyet a zsidó főpap a szentélybe visz s az egészen elégetett, szeplőtelen veres tehénnek a hamuja (Num. 19), a törvény rendelése szerint megszentel a testnek tisztaságára, sőt bizonyos erkölcsi megtisztulásra is kötelez: ámde nem képes az érzélem és lelkiület teljes megváltoztatására, úgy hogy a lélek és az öntudat, ezen tisztulási szertartás mellett is üres, sivár, bűnös marad. Am mennyivel hatásosabb Krisztus vére, a mely megtisztítja a lelkiismeretet és így szentséget munkál a szívekben! Az Idvezítő saját testét vitte áldozatul, nem kényszerítésből, hanem önként; ő nem ideig-óráig tartó test — *διὰ σαρκὸς προσκαίρου* — hanem a benne élő, működő és a testtel ellentétben örök léttel bíró, meg-elevenítő lelek által — *διὰ πνεύματος αἰώνιου* — áldozta fel önmagát s azért volt áldozata kedves Isten előtt, a ki lelki lény s lelki áldozatot kíván. A *πνεῦμα αἰώνιον* jelzéssel tehát nem a Szentlélekre (mint Clarius, Estius), sem nem a Krisztusban lakozó isteni lélekre mint élet-elve (Bleek, de W.), sem nem az ő isteni természetére (Aret., Beza, Cappel., Calov etc.) gondol az író, hanem arra a szent lélekre, melyet ajándékoz Isten mindeneknek, a kik neki engedelmeskednek (Act. 5, 32). Ez a lélek örök, a test ellenben veszendő, elmuló; ennek a léleknek fogalmi lényegéhez tartozik a halhatatlan lét, míg a test halandóság alá vettetett. A gondolat e szerint

ez: Krisztus áldozata kedvet talált Isten előtt, mint örökké való lélek által teljesített szeretet-tény, melynek következtében felszabadult a hívő, a holt cselekedetek — nevezetesen állati áldozatok, testi tisztulások s törvényszerű szertartások — nyugós szolgálata alól, hogy szabadon, önként, lélekben és igazságban imádhassa Istent.

γ) *Jézus Krisztus egyszeri áldozata eltörölt minden bűnt (9, 15—28)*. És ezért, hogy t. i. Krisztus áldozata megszerezte az örök idvességet, a mire a levitai áldozatok merőben képtelenek valának — ezért ő új szövetségnek közbenjárója (15. v.), a ki mint áldozó, az ő áldozatával az egész világot kiengesztelte a megsértett isteni szent Felséggel, holott az ő szövetség még a saját korabeli bűnös Izraél sem vala képes idvességre vezetni. Átalánosságban szólva az ő haláláról, mint az egyetemes kiengesztelődés okáról (θανάτ. γενομ.), annak céljául e helyütt, az ő szövetség korában elkövetett bűnöktől való megváltást jelöli meg azért, mivel kiválóan az ő szövetségi nép idvezülésének útját akarja feltüntetni, azt is hangsúlyozván ezzel, hogy miként a korábbi bűnöket Krisztus halála törölte el: azonképen a hívők, az elhívottak, a mennyei elhívás részesei (3, 1), voltak legyen azok akár zsidók, akár pogányok, egyedül e váltásghalál érdeméért idvezülnek. A részesülői mult (καλλιμένοσι) ennek a már bevezetett, de a jelenre is kiható üdvtervnek érvényét jelzi.

A következő két versben (16. 17.) a *δικαίωμα* fogalmi jelentésétől függ az értelem. *δικαίωμα* itt nyilván, a világi írók által használt jelentésben veendő = végrendelet, utolsó akaratsnyilvánítás, mely jogilag a végrendelező halála után jut érvényre. Ugyanez a szó „szövetség“-et is jelentvén, az író, a *δικαίωμα*-nek e kettős jelentése alapján minden logikai zökkenés nélkül szól a 18. versben, már nem a végrendelettről, hanem a szövetségről. Az értelem pedig ez: A Krisztus által közvetített új szövetség végrendelet jellegével bír; ebben hagyta ránk örökségül az idvességet s ezt emelte jogerőre halála által.

Az általános tapasztalat szerint csak a végrendelezőnek halála után válik jogérvényessé a végrendelet; így Krisztus is az új szövetséget, mint nekünk tett végrendeletét, halálával szentelte meg, hogy örökösei lehessünk az ő üdvjavainak. Miért is (ὅθεν 18. v. tekintettel az imént jelzett tapasztalati tételre), még az első, t. i. az ő szövetség sem jutott jogerőre (ἐνεκαίνισται) vér nélkül (innen az áldozati vér = „a szövetség vére“ Exod. 24, 8). Ezt a körülményt történelmi hivatkozással igazolja az író (19. 20. v.). Utal nevezetesen a törvénynek ünnepélyes kihirdetésére (Exod. 24, 3—8), a mely alkalommal Mózes a Jahvétól nyert törvényhez képest minden parancsolatot tudtul adott a népnek, viszont a nép kötelezte magát a Jahve akarata iránt való engedelmségre; (κατὰ τ. νόμον a λαληθείσης-hez tartozó adverbialis tétel). Az író igazolásának alapjául szolgáló eredeti szövegben azonban levágott bakokról, vizről, vörös gyapjuról meg izsópról, valamint a törvénykönyv meghintéséről nincs szó, mindezt ő, a szövetségi

áldozaton kívül levő többi áldozatok analogiája nyomán sorolja elő. Még pedig a bakokat, mint az égő áldozatokhoz megkívántató állatokat (h. ö. Lev. 1, 10 kk., 4, 23 kk.) épen Exod. 24, 5-re való tekintettel említi fel. A víz, vörös gyapju és izsóp szintén törvényesen megrendelt meghintéseknél használt tisztító szerek levén (Lev. 14, 2 kk. 49 kk., Num. 19, 6. 17 k.), levélirónk azokról, a törvény közzétételének rajzolásánál, bizonyos nemű szónoki szabadsággal emlékeznek meg, habár nem lehetetlen, hogy a szövetségi áldozatra vonatkozólag az ő korában ilyes tartalmú szájhagyomány is volt elterjedve a nép körében. Mindamelllett voltaképen csakis az engesztelő áldozat fogalmát akarja megvilágosítani s kifejteni, hogy t. i. a Krisztus engesztelő áldozati vérére utaló amaz ő szövetségi vér, Isten által rendelt szertartási jelkép volt, mely kezességül szolgált a messze jövőre (20. v.). Ennek a vér által történt meghintési cselekménynek végrehajtását kiterjeszti a sátorra és az isteni szolgálat minden eszközére is (21. v.), noha a szövetség sátora a fent jelzett törvény-kihirdetés idején még nem volt felállítva (csakis Exod. 40), annak vérrel való meghintését szintén nem, csupán az olajjal való megszentelését említi az Irás (Lev. 8, 10); de mert levélirónk a vérrel való meghintésről mint tényről szól, biztosra vehetjük, hogy az megtörtént. Josephus is hasonló értelemben beszéli ezt el (Antt. III., 8, 6). A bűnök bocsánataért való véráldozat szükségessége Izraél népénél általában véve állandó rendtartás volt (Lev. 17. 7) s a talmud szerint is (tract. Joma fol. 5, 1. Menachoth fol. 93, 2) **אין נפרה אלה בדם**, non est expiatio nisi per sanguinem. Az ezen általános szabály alól kivételt képező egyes esetekre nézve például hozható fel Exod. 19, 10. Lev. 15, 5 kk. s ezen szempontból mondja levélirónk a 22. vers első felében: *σχεδόν . . .*, míg a vers második felében jelzett tény korlátozására vonatkozólag idézhető volna Lev. 5, 11—13, a mely jelentéktelen és ritkán előforduló esetek azonban az *engesztelő* véráldozatnak inkább általános, mint korlátozott érvényét igazolják.

„Szükséges tehát (*ἀνάγκη οὖν*), hogy ama mennybélieknek példázolatai ilyenekkel tisztítottassanak meg, magok a mennybéliék ellenben, ezeknél különb áldozatokkal“ (23. v.). A földi szentély, melyet emberi kezek készítettek, csak halvány árnya volt a mennyei valóságos szent sáornak és így megtisztítására nézve elegendő volt az áldozati állatok vére, mely a Megváltó drágalátos ártatlan vérével jelképezte. Sem a földi szentély, sem az áldozati vér önnönmagában véve nem birt büntörölő erővel és így a levitai papság szolgálata is pusztán csak symbolizálta amaz igazi lelki istenitizteletet. *Ámde* a mennyei szentély — mely nem fából, kőből és fémekből alkotott ház, hanem az igazi, eszményi és Isten előtt kedves szent hajlék — : nem ilyes megtisztulást kíván. Ne ütközzünk meg az író ezen kifejezésén: „a mennybélieknek ezeknél különb áldozatokkal kell megtisztítaniok“. Igen, mert az első bűneset következtében nemcsak

a látható világban bomlott fel az előbb oly fenséges összhang és békesség, de ott fent a mennyekben is változást szenvedett az eredetileg „igen jó“ rend, mert valának „angyalok, kik nem tartották meg a magok uralmát, hanem elhagyták saját lakhelyöket“ (Jud. 6.). Ezt a megzavart és összekuszált helyzetet hozta tisztába, ezt az idegenkedést és ellenségeskedést oszlatta el, ezt a békételenséget engesztelte ki tökéletesen a Megváltó (Ef. 1, 10. Kol. 1, 19 k.), a midőn ártatlan vérét, amazoknál különb áldozat gyanánt odaadta váltságul. „A jobb, különb áldozatok“, tehát az Ur egyszeri tökéletes áldozatát jelentik s csak azért szól az író többes számban (κρίται. θυσ. παρὰ τούτ.), mert a levitai áldozatokról általában többesben beszél.

Hogy a mennyei szentélyt valósággal Krisztus áldozati vére szentelte meg, igazolja az (24. v.), miszerint Krisztus nem olyan szentélybe ment be, a melyet emberi kezek formáltak, a melyet mint előképet szemlélt Mózes, a mely az igazi szentélynek csakis az előkép nyomán készült hasonmása (ἀντίτυπα = ὑπόδειγμα) vala, hanem bement egyenesen a mennyekbe, a hol él és uralkodik Isten, a kinek szent színe előtt a Fiu megjelent, holott a földi főpap szemei elől, még a látható földi szentek-szentében levő symbolumot is (mely az Isten jelenlétét ábrázolta), füstfelleg takarta el. (Lev. 16, 12. 13., h. ö. Sal. Deyling, Jesu Christi ἐμπροσθεν in conspectu Dei Hebr. IX, 24. Lips. 1722). Krisztusnak a mennyei szentélybe (= szentek szentébe) való bemenetelét oly nagy fontosságú üdvténynek tekinti az író, hogy annak hirdetése alkalmából ismételtelen hangsúlyozza az Ur egyszeri való áldozatának tökéletes voltát (25—28. v.). Krisztus saját ártatlan vérével bemenvén a mennyei szentek-szentébe, soha többé az áldozat ismételése végett vissza nem tért, mert az ő áldozata örök váltságot szerzett. Így hát míg az idegen vérrel évenként egyszer áldozó ároni főpap, újból meg újból megújította az áldozást és még sem törölte el a bűnt: addig Krisztus egyszeri áldozata, minden időkre kihatólag véglegesen elégtételt szolgáltatott Isten előtt a bűnért. ἐκείνῳ és ἀλλοτρίῳ határozott ellentétet jelez (25. v.).

Ha Krisztus egyszeri áldozata nem törölte volna el végképen a bűnt: akkor neki a világ kezdetétől fogva gyakorta (πολλάκις) meg kellett volna hálnia, a mennyiben Ádám esete óta mindig volt, van és lesz e világon bűn. De mert az Ur áldozata tökéletes és örök érvényű: ebből következik, hogy Ő, mind a földi megjelenése előtt élt, mind az azóta és ezután élő választott hívők részére teljes bűnbocsánatot és örök váltságot szerzett (26. v.).

ἐπεὶ = máskülönben, alioquin; παθεῖν közvetlenül az Ur kereszthalálára vonatkozik.

ὅτι δὲ logikai értelemben; ἐπὶ συντελείᾳ τ. αἰώνων = midőn eljött az idő teljessége (Gal. 4, 4.).

Az Ur egyszeri való áldozatának örök érvényét igazolja még az emberek halálának és az az után következő ítéletnek meggondolása is (27. v.). Isten örök tanácsa szerint elvégeztetett dolog (ἀπόκειται), hogy az

emberek egyszer meghaljanak és azután — a nélkül, hogy még egyszer meg kellene hálniak — következik a jóknak a gonoszoktól való különválasztása (κρίσις): ezen módon Krisztus is, minekutána egyszer feláldozta magát sokak bűneinek eltörlése végett, újból leendő megjelenésekor, a parusia alkalmával, nem azért fog eljöni, hogy magára vegye a bűnt (ἀναφέρειν), hanem azért, hogy lássuk őt bűn nélkül, a mint a bűnnel való legkisebb érintkezéstől menten, örök idvességet ajándékoz megváltottainak, mint az idvességre rendelt választottaknak (28. v.).

(Folyt. köv.)

KÖZÉLETÜNK.

Falusi levelek.

VI.

Igéretemet beváltandó, tapasztalataim alapján elmondok egyet-mást a kura pásztorális mezejéről.

A lelkészi pályán legfontosabb mozzanat a kiindulási pont, midőn az ifju lelkész a gyülekezet által megválasztatik. Mennyi remény, kétség váltakozik lelkében azon idő lefolyása alatt, míg pályázata beadásától vagy felléptetésétől a választás megtörténik, ki tudná leírni azon érzelmeket melyek, egész valóját áthatják, a mikor először lép fel hivatala székébe? Mély átgondoltság, komoly elhatározás és eszélyesség kell hivatali működésének megkezdéséhez akár közakarattal, akár szavazattöbbséggel történt megválasztatása. Ha közbizodalom adta neki a hivatalt, feladata könnyebb, mert főtörekvését csak oda kell irányítani, hogy a bizalomra érdemes legyen, azt megtudja tartani további pályáján és működésében. De ha pártoskodással, talán kevés szavazattöbbséggel történt megválasztatása, első sorban gyakran ki van téve ellenfelei részéről a korteskedés gyanúsításának, majd élesebb bírálatnak, sokszor méltatlan rágalmaknak. Mily lelki erőre, lélektani bűvárokodásra és eszélyes bánásmódra van szüksége, hogy elleneit ne csak meggyőzze, hanem meg is nyerje? Pedig ezt tennie kell, mivel nincs áldatlanabb lelkészkedés annál, mint mikor az ellenpártot nem képes az ifjú lelkész meghódítani, mert az minden jóakarátú ténykedésében is vagy akadályozni fogja, vagy hatalán téved, mert tévedni emberi dolog, — mily tökéletet csinálnak abból ellene, az egyházi hatóságok előtt vádaskodnak, perelnek vele, így míg ifjú életét megkeserítik, munkakedvét, nemesebb törekvését lehűtik, az egyházi élet rendes menetét úgy anyagi, mint erkölcsi vallásos tekintetben megakasztják, sőt többször romlásba viszik. Ily körülmények között a lekipásztori eszélyesség, a hívőkkel való megnyerő bánásmód segíthet. Meg kell ismerkednie egyesek életviszonyaival, családi helyzetükkel, fel kell használnia a betegség, vesztesség, vagy gyász eset alkalmait arra, hogy a hívek szívéhez közeledjék, részvét, vigasztalás szeretetteljes szavaival kell csepegtetnie a gyógyító balzsamot, de úgy, hogy tettetés, hízeltetés ne tűnjék ki azokból, hanem a lelki atyaság őszinte érzülete és gondozása. Eszélyes és szeretetteljes bánásmód leghamarabb és legbiztosabban megszelidíti még a legvadabb lelkületeket is, és akárhányszor a mily elkeseredett ellenségnek mutatta valaki magát az új pappal szemben, épen oly tisztelő és megtért híve lesz annak. Vigyáznia kell, hogy hivatalos működésében részrehajlást ne kövessen el senki iránt, legyen mindenkihez, ellenséghez vagy barátához egyenlő jóakarattal.

Kétségtelen, hogy a legelső bírálat a szöszéket illeti, ha ott előadási modora kedves, szónoklata kifogástalan, — egyéb emberi gyengeségei iránt elnézőbbek lesznek: de állítom azt is, hogy a jó bánásmód, kedves társalgási modor, társadalmi tevékenység és igazi papi jellem, a szónoki hiányokat különösen az értelmesebb és jobb érületű egyháztagoknál könnyen elfeledtetik. Fő dolog, hogy a bizodalmat, szeretetet egyénileg nyerje meg híveinél; legyen velök jöban-roszban osztályos; tegye jóakarátú munkásságát nélkülözhetetlenné, hogy érezzék szükségét a papi befolyásnak; ügyes-bajos dolgaikban ha hozzá folyamodnak, legyen tanácsadójuk, sőt testi betegségeikben is gyógyítójuk, — mert különösen falusi papnak testi lelki orvosnak, bírónak, ügyvédnek, gazdának is kell lenni igen gyakran, mivel az egyszerű nép ha látja lelkészénél a jóakaratot, bizony első sorban hozzá folyamodik felvilágosításért és tanácsért. Hát a viszálykodó házasságok, háboruságban élő családok kibékítése, lecsendesítése mily próbára teszi a lelkész türelmét, lélektani tudományát és hivatali modorát? mennyire ismernie kell egyéneinek lelkületét, gondolkozási rendszerét, hogy meggyőzze a panaszt vagy panaszlót, hogy megismerje a viszály valódi okát és sikeres orvoslással gyógyítsa meg a beteg lelkét?

A lelkész gondjának ki kell terjedni a szegény özvegyek és árvák helyzetére is, hányszor esik meg, hogy épen ezek érdekében egyeseknél, rokonoknál vagy hártoságnál kell befolyásával oda működni, hogy megkárításnak ki ne legyenek téve, vagy fehéretlenségükben segíeyeztessenek. A részeges, tékozló egyháztagokat megteríteni, vagy legalább vagyonukat a család részére elvesztegetés ellen törvényesen biztosítani, uzsoracsálás ellen védeni, lelkész a községi vagy egyházi előjáróság közreműködésével mindenkor igyekezzék, és az utódok áldani fogják.

Alig van falusi egyház, hol a belhivatalnokoknak fizetésében földbirtok ne volna annak helyes, okszerű művelése nagy tényező a javak használatában, — de nem csak a lelkésznek anyagi hasznára, hanem a hívek előtti jó példaadásra is befolyással lehet, ha a földbirtokon úgy gazdálkodik, hogy abból mások is tanulhatnak. Falusi pap ne is legyen, a ki a gazdálkodáshoz nem ért, mert tekintélye csökken, ha híveinek tudományát nem bírja, ha azonban e téren is tudja oktatni hallgatóit, — tudok reá esetet, hogy a tanulni öhajtó nép pár évtized alatt megháromszorozta anyagi erejét és gazdagságát. Az pedig mondanom sem kell, hogy az egyház gazdálkodásában, pénzkezelésében az ellenőrzési kötelesség a lelkészre hárul, neki kell folytonosan figyelemben tartani, ha szükség tanácsolni, utasítani a gondnokot a kezelés és gazdálkodás minden ágaiban a legczélszerűbb eljárásra. Kivételesen vannak esetek, melyekben a gondnok buzgósága, jóakarata és gyakorlati ügyessége majdnem feleslegessé teszi a lelkész folytonos beavatkozását, de legtöbb helyen bizony ha a lelkész elhanyagolja vagy épen nem is gondol az egyházi vagyon kezelésével, külsőleg sem emelkedik az egyház, gyakran folytonos deficizzel küzd és a templom tájékán minden pusztulást jelez.

Hancm van még neküffk, falusi papoknak egy nagy hibánk: nem tudunk a világi miveltebb birtokos osztálynál általános egyháziasságot, vallásos buzgalmat és tevékenységet ébreszteni és ápolni, mert nem tudjuk eltalálni útját, módját miképen hassunk rájuk, nem tudunk általában velök bänni. Egyik lelkész elbizakodott, tudományával fenhéjázó, s felette képzelvén magát a kevésbé képzett, de vagyonos hívének, azt elhanyagolja,

mellőzi, csak azt követeli tőle, hogy egyházi adóját évenként fizesse meg. Másik talán érezvén saját gyengeségét, vagy anyagi szegénységét, szolgálai alázatossággal hajlong a nagybirtokos előtt s boldognak érzi magát, ha annak bármilyen szolgálatot tehet. A harmadik a társaságot szereti; fraternizál az urakkal s egyenlő igyekezik velök lenni mulatságban, tivornyában s minden kedvtelésben; közöttük elfeledkeznek arról, hogy ő lelkész, csak jó barátok érzi magát, s állásának méltóságát gyakran sárba dobja. Hígyjék meg, ifjú lelkésztársaim, ezekben sarkallik a világi intelligenciával való bánásmódunknak baja, s ezért nem tudnak sokan rájuk hatni; itt van szükség az igazi lelkészi jellem, méveltség és tapintatos eszélység kifejtésére. A köznéppel könnyebben tudunk bänni, de a miveltebb közönséget megnyerni, ezt nem tudják legtöbbben és ezen hiány nagy hátrányára van református státusunk haladásának. Különösen ezért mondom én, hogy már az iskolában kell társadalmi méveltségre, lelkészi jellemképzésre több súlyt fektetni.

Nem új dolgok ezek, nagyon szépen tanítanak minket ezekre a nagy apostolnak lelképásztori levelei, vajha követnők az azokban adott tanácsokat!

Ezeket akartam rövideden a lelkészi gondozás köréből felemlíteni, — valeat quantum valere potest, — jövő levelemben az evangelizációról mondok el egyet-mást.

S—s.

IRODALOM.

Balogh Ferencz debreczeni theol. tanár „Dogma-történelmi mozzanatok a német hittudósok körében a 18. és 19. században“ című, 53 lapra terjedő munkáját, Szlavik Mátyás dr., eperjesi theol. tanár negyven sornyi ismertetéssel méltatja, a Luthardt „Theologisches Literaturblatt“-jának f. évi 33. számában. Mindenesetre szép figyelem az érdemes szerző iránt, kit a német theologiai közönség is ismer a Herzog-féle encyklopédiában Pázmányról irt dolgozata után. Az ismertető egy pár észrevételt is tesz, a különben kartársi előzékenységről tanuskodó méltatása folyamán, így nevezetesen egyebek közt azt jegyzi meg, hogy szerzőt, az ő jellegzetes kálvini álláspontja több helyütt egyoldalú felfogásokra terelte.

A mi most már a szóban forgó munkát közelebről illeti, azt az egyházi sajtó nagybárra rokonszenvvel és megérdemelt méltánylással honorálta. Nekem azonban feltűnt, hogy arról egyik egyházi lapunkban csakis alig pár szót, a Debreczeni Prot. Lapban pedig az ápril 28-iki számban közölt előzetes jelzésen és felhíváson kívül másnemű ismertetést nem olvastam. (Nem rajtunk mult. Szerk.) E körülményből én elkedvetlenítő tanúságot merítettem; nevezetesen azt vélem, hogy nálunk a theologiai, közelebről a dogma-történelmi tudományról foglalkozók száma manapság oly kevés, miszerint egy-egy ilyen tartalmu könyvet, a hivatali szakfériakon kívül, más ember talán nem is tudna kellőképen bemutatni. Vagy az is lehet, hogy ennek a jelenségnek oka pusztán a közöny, mely körülöttünk már-már annyira elharapódzott, hogy valóban aggodalommal kell tekintennünk a jövő elé.

Bár miképen áll is a dolog, annyi bizonyos, hogy a theologiai tudományos irodalom hazánkban nem tud zöld ágra vergődni. Hiába hívta fel a szerkesztőség a jelzett helyen az érdekelt lelkészi és theologiai körök figyelmét, a tevékeny és munkás egyházi író, Balogh F. ez újabb művének pártolására: három hó multán azt

olvastuk, hogy az író köszönetet mond annak a 7, mondd hét megrendelőnek, a kik műve kiadási költségének fedezéséhez pártolólág járultak. Ezek az adatok beszélő bizonyosságok. Bámolni lehet, ha egy negyedszázadon át szóval és tollal híven működő professor, ilyen tapasztalatok után is még kedvet kapna a további irodalmi működéshez. De hát mi tudjuk, hogy B. F. lángoló lelkesedését mindez nem fogja lohasztani. Műve, melynek tartalmát e Lap folyó évi 17. számából pontozatok szerint felmutatva ismerjük, méltán megérdemelné a szélesebb körű partfogást, épen református lelkészeink részéről. Megláthatnák ebből főbb körvonalokban azt a képet, mely a két utolsó század dogma-történezeinek elvi tusáját tárja elbénk. B. F. nem tömjénez a rationalismus kikiáltott és hiesztelt lángelméinek; nyíltan kimondja az annyira admirált Schleiermácherrel, hogy „az egyéniség képviselője“, kinél a történelmi alap hátterbe szorul; a ki „közeledék a pantheismus felé“, a kinek fellépése „az elemekre szétbomlást voná maga után“ (18. l.). Hogy mint bibliai alapon álló dogma-történész az összes újkori szabad irányú theológiára, Böhl Ede elvtársának kiválóan találó bírálatát alkalmazza, (41. lap) s eredményképen kimondja, miszerint ez a subjectiv theologizálás „a legszélsőbb függetlenség és szabadosság part nélküli tengerén evez“, ezt egészen természetesnek s indokoltak találjuk. Am ha elhomályosul a világosság s meggyérül vagy kialuszik a fény, mely mellett evezünk: útunk vége a hajótörés. Ide vezet az a sokak által magasztalt theologiai szabadelvűség is, melyet a két utolsó század német kritikusi nyomán, némelyek nálunk is világgá hirdetnek. A B. F. munkája mindezen dolgokról nem valami részletesen értekezik, mert hiszen czélja sem az, hogy opus-t írjon, hanem hogy biztos vezérfonalat adjon az ifjúság kezébe s összegezze az eredményt, melyet a szakember röviden kifejezve akar látni. S e czélját el is érte. Az ő ismeretes és jellemző tömör stylusa épen alkalmas az ilyen „mozzanatok“ megírására. Kellően tájékoztató a 18. §., mely tömören, de jellemzetes vonásokkal ismerteti a róm. kath. theológiát. Szóval e munkácska méltó pótlék szerzőnek 1877-ben kiadott „Hitnézetek történelme“ című munkájához s teljesen elegendő arra nézve, hogy belőle a pályavégző hittanhallgatók és más érdeklődők tájékozást nyerjenek az újkorban felmerült hittani irányzatokról, rendszerekről és nézetkörökről. Szívesen kívánjuk, hogy a munka találjon kedvező pártolásra a százakra menő tanítványok körében, hogy így a mi tisztelt professorunk is felbuzduljon az „Előszó“-ban inaugurált műnek megírására, a franczia, angol, amerikai, holland s magyar theologiai mozgalmak párhuzamos fejtegetésére. Faxit Deus. U.

Megjelent s beküldött művek: Licht und Recht.

Predigten von Herm. Friedr. Kohlbrügge, dr. theol., weil. Pastor der niederländisch reformierten Gemeinde zu Elberfeld. Siebentes Heft. Verlag der niederl. ref. Gemeinde. Elberfeld 1894. A 101 nyomtatott oldalra terjedő, izléses és mű gonddal kiállított füzetben, Kohlbrüggének, századunk e kimagasló református lekipásztorának hét, mély tartalmu, remek kidolgozásu egyházi beszéde foglaltatik. Azoknak, kik az ő szelleme gazdagságát becsülni tudják, elegendő, ha pusztán jelezzük az újabb füzet megjelenését.

Emlékbesséd Kossuth Lajos temetésekor 1894 ápril 1. Irta és a kunhegyesi ev. ref. templomban elmondotta Csánki Benjámin ev. ref. lelkész. Kiadja Rácz Miklós kunhegyesi ev. ref. lelkész. A kiváló tehetségű ifjú segédlelkész veszélyes tüdőbajban szenved s nagy-

lelkü főnöke az ezen mű elárusításából befolyó összeget, az ő — Csánki B. kedves segéde — gyógyíttatására fogja fordítani. Ugy a lelkesen írt, tartalmas szónoki emlékbesséd, mint főleg a közrebocsátás nemes czélzata, egyaránt méltó a legmelegebb pártolásra, miért is fájó részvétellel, de egyszersmind testvéri bizodalommal ajánljuk.

Kossuth Lajos Eperjesen. Irta Hörk József koll. igazgató. Ára 20 kr. Egész tiszta jövedelme a kollégiumi Kossuth Lajos-alap javára fordíttatik. Az eperjesi kollégium volt kitűnő tanítványának Kossuthnak érdemeit dicsőíti e füzetben, 14 oldalon az érdemes író, míg a 15—24 lapon olvasható „Kossuth Lajos 1861-iki felhívása a britt protestánsokhoz, az eperjesi ev. kollegium érdekében.“ Az angol eredetiből fordította Ludman Ottó koll. főgymn. igazgató. A kegyeletes megemlékezés és a nemes szándok, a legjobb ajánló szavak e füzet mellett.

Gusztáv Adolf emlékesete (vagy: Egy ker. hős életrajza) cím alatt a napokban hagyta el a sajtót dr. Paul Kaiser, volt stockholmi, jelenleg lipcsei lelkész tollából egy igen érdekesen szerkesztett mű, mely Németország művelt protestánsai számára iratott, a protestantismus megmentője, a nagy vallásszabadsági hős, Gusztáv Adolf születésének 300-ados évfordulója alkalmából. Népies modorban, oktató előadással írja le szerző a nagy svéd király életrajzát; főtörekvését arra irányítva, hogy tiszta képet nyerjenek az olvasók a németországi protestánsok három századdal ezelőtt folytatott küzdelmeiről és ama dicsőséges hadjáratokról, melyeket a némethoni üldözött protestánsok vallásszabadságának kivívása és saját politikai érdekeiből is kifolyólag folytatott Gusztáv Adolf. A mű illusztrálva, számos korképekkel, facsimilékkel és metszetekkel ellátva jelent meg a „Gusztáv Adolf-egylet“ támogatásával, mely egylet alakulása, s 60 éves fönnállása történetének szerző rövid vázlatát adja könyve végén. Az olvasásra méltó mű megírásával szerző bizonyára egy követ tett le a G. A. emlékét megörökítő épülethez!

A Protestáns Szemle f. évi 7. füzete a következő változatos tartalommal jelent meg: Ballagi Géza emlékbessédet írt id. báró Vay Miklós felett, melyet ő a tisztán innen ev. ref. egyházkerület által Sárospatakon 1894 június hó 24-én rendezett gyász-ünnepélyen olvasott fel. A szerkesztő e tartalomdús és terjedelmes dolgozat közlésével megnyitotta a Szemle hasábjait olyan munkák és értekezések számára is, a melyek már egyszer másutt fel is olvastattak és így nem kizárólag a Szemle olvasói részére irattak. Az értekezések és tanulmányok rovata alatt Földvári Lászlótól olvassuk, Szegedi Kis István reformátori működését a Tiszamelléken, továbbá Révész Kálmántól pár szót Várnai Sándor válaszára és „a debreczeni hitvita kérdéséhez“. Csiky Lajos termékeny tollából jelent meg Fliedner Tivadar élete és működése (első közlemény), végül pedig hazai és külföldi könyvek ismertetése foglal helyet.

Iskolai atlaszok. 1. Hölzel és társa magyar földrajzi intézet, olajnyomatok műintézete, könyv- és mű kiadó-vállalata kiadásában most jelent meg: „Berecz-Kogutowicz, elemi iskolai atlasza elemi és felső népiskolák számára“. Ezt magyar szakférfiak tervezték és Budapesten készült; tehát tisztán hazai termék és mint ilyen, a többi elterjedt iskolai fali-térképeinkkel úgy kivitel, mint tartalom tekintetében összhangban van. Ára 60 kr. és így olcsóbb más hasonló terjedelmű atlaszoknál. Ajánlásul elég utalnunk a vall. és közokt. miniszter 33.111/1894. számú rendeletére, melynek következtében már is több iskolában taneszközzül elfogadtattot.

2. *Méhner Vilmos* „Általános iskolai Atlasza“, mely a legújabb földrajzi ismeretek után készült iskolai használatra, igen alkalmas taneszköznek bizonyult be egyházkerületünk iskoláiban. Méltán ajánlja ezt az egyh. kerületi népiszkolai tanügyi bizottság is, mert nemcsak beosztása, tartalma, terjedelmének szabatos kimértsége, tiszta kivitele és általában értékes volta, hanem főleg olcsósága is sokat tesz arra nézve, hogy mennél többen megszerezhessek. Ára mindössze füzve 36 kr. Ezt az atlaszt a vall. és közokt. miniszterium 1885-ben 41,890. sz. a. a népiszkolák, valamint az ipar- és polgári iskolák számára ajánlotta, s több ezer példányban el van terjedve. A boríték két ívlapján összehasonlító földrajzi adatok könnyen áttekinthető táblás kimutatása van közzölve, *György Aladár* összehasonlítása szerint. Készséggel ajánlható.

Gracza György „Az 1848—49-iki magyar szabadságharcz története“ című nagy munkájának 20. füzeté is megjelent. A szabadságharcz történetének ezen része is (II-dik kötet 2-dik füzet) sok új és érdekes anyagot használ fel. Az illusztrációk is igen sikerültek és szép kivitelűek.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Főiskolánk népessége.** A mult számunkban közölt adatokat most a tanítóképző-intézetünkre tartozó következő számokkal egészítjük ki. Beiratkozott az I-ső évfolyamra 28, a II-ikra 26, a III-ikra 31, a IV-ikre 15, összesen épen 100 tanuló. Ezzel a kollégiumba járó tanulók összes száma (az elemi iskolák növendékeit nem számítva) így alakul: 1. Hittanhallgatók 54, 2. jogtanhallgatók 211, 3. gymn. tanulók 738, 4. tanítóképzőben 100, együtt 1103. Mindenesetre oly jelentékeny szám, mely iskolánk extensiv fejlődését s egyszersmind életképességét a legfényesebben igazolja. — A mi közlebről tanítóképző intézetünket illeti, még élénk emlékezetünkben van a tanszerkiállításán bemutatott grafikus táblázat, mely érdekesen s tanulságos in tüntette fel ezen intézetünk tanulóinak számának 25 évi hullámlását; — miből itt csak az évek kezdetére tartozó azon adatokat vesszük át, melyek szerint az 5—5 évkénti átlagos létszámok így következnek egymás után: 81, 87, 101, 110, 113; a 25 évi középszám pedig 98—99 között áll. A folyó évi létszám: a 100 tehát, ha szinte eléri is a 25 év alatti középszámot, az utolsó két quinquennium középszámához képest már hanyatlást mutat; még szembevetőbb lesz a csökkenés, ha az utolsó quinquennium egyes évi adatait (115, 117, 113, 123, 106) vizsgáljuk; az 1892/3-ik évben 123 a tanulók száma, ez egyszersmind a 25 év alatti maximum; azóta lefele szállunk. E jelenség azért aggasztó, mert egyházkerületünkben most is érezhető a tanító hiány. A csökkenés okát a vidéki gymnáziumok egymásutáni kiegészítésében véljük feltalálni. A mutatkozó bajon a tanító pályára lépő szegény tanulók segélyezésének fokozatos és tetemesebb emelésével lehetne igazán és maradandólag segíteni.

— **Templomfelavatás Fekete-Ardón.** Apródonként mi is, eddig a külsőségre keveset adó reformátusok, teljesen megbarátkozunk már ama gondolattal, miszerint egyházi életünk emelésére a legjótékonyabb hatással vannak azok az ünneplések, melyeket egyik másik egyházközségünkben az alkalom, — megtartásra ajánl. S valóban dicséretes az a buzgalom, melylyel az érdek-

lettek a kínálkozó helyzetet felhasználni sietnek. Ezelőtt, hosszú évek során nem olvastunk annyi templom felavatási ünnepélyről, mint a mennyit most egy esztendő produkál. De nagyon jól van ez így; legalább látja a világ, hogy mi, az önvérünkben élő szegény ev. reformátusok munkálkodunk, s a jövő számára is építünk. Az a kedves ünneplés, melynek e hó 16-án *Fekete-Ardón* részesei valánk, szintén ezt az impressiót keltette bennünk, s e jól eső érzelmeket beszélte szívünkhöz. E maroknyi alig 400 lelket számláló kis egyház rengeteg anyagi áldozatok és ezer meg ezer nehézségek között végre befejezte templom és toronyépítési nagy munkáját, s édes örömet megakaró osztani sokónkkal. Egy nagyobb szabású ünnepélyt rendezett melynek fénye emelésére felkérte és megnyerte az egyházkerület hajlott koru, de fiatal lelkű püspökét főtiszt. *Kiss Áron* urat is, a kinek ottani megjelenése tette ez ünnepélyt mindnyájunkra magasztossá, s *Fekete-Ardó* lakóinak, nem csak a mi hitrokonainknál, hanem más nemzetiségű és vallásu honfitársainknál is, hosszú időkre feledhetetlenné. A főtiszteletű úr, meglátogatva előbb a mármaros-ugocsai egyházmege esperesét, *Csernák István* urat, az ünnepélyt megelőző nap *Csepébe* utazott, hol *Fogarassy Zsigmond* vendégszerető házában szállott meg. Ide ment elébe vasárnap reggel a fekete-ardóiak küldöttsége s lovas bandériuma. Ezekkel érkezett Ardóba s a község végén felállított diadal kapunál üdvözölte őt *Szentpáli István* alispán Ugocsa vármegye törvényhatósága nevében, ki-emelve beszédében a püspök úr kiváló érdemeit, mit az egyház és haza érdekében hosszas életpályáján elért, s köszönetet mondott azon jóságért, hogy az ünnepély fénye emelése érdekében ide elfáradott. Püspök úr megköszönte a szíves fogadást, lelkes éljenzések között vonult be a községbe, s a parchián a helybeli lelkész által is üdvözöltetvén, a templomba vonult, a hol kezdetét vette a felavatási szertartás, mit a püspök úr költői szárnyalásu imája nyitott meg. Utána *Biky Ferencz* gyulai lelkész tartalmas egyházi beszéde következett, majd Szatmár ékesen szóló papja Tabajdy Lajos keresztelt, s Bodnár Béla fekete-pataki lelkész urvacsorai agendát mondott. Az ünnepélyt gazdag lakoma, estve műkedvelői előadás és táncz zárta be, s hogy ezek mindenike szépen sikerült, abban az ardóiakon kívül Sárkány Lajos lelkészé az érdem. Az ünneplők között ott láttuk az egyházmege gondnokát *Szöllőssy Antal* kir. tanácsos urat, az egyházmege számos lelkészét, sőt több görög katolikus papot is, s Ugocsa vármegye intelligenciájának jelentékeny részét. Az egész ünnepély mint már mondtam, mindnyájunkra, kik azon részt vettünk nagyon kedves emlékü, s a gyülekezetre pedig feledhetetlen, mely nagy küzdelmei után méltán örült nagy munkája befejezésén. Adja az ég, hogy azon nagy eszméknek, — melyeknek örök szolgálatára felavattatott a templom, — legyen az áldásos meleg ágya, mely termő ágakat nevel hazánk és vallásfelekezetünk számára üdvösen gyümölcsözőt. M.-Sziget, 1894. szept. Szikszay Zoltán, ev. ref. lelkész.

— **Az orsz. középiskolai tanáregyesület** választmánya szept. 6-án tartott ülésében elhatározta, hogy az egyesület *Közlönye* he. i lappá alakíttassék át. Meg fog jelenni ez új alakjában minden vasárnap egy iven, évenként körülbelül 42 (?) szám. Az első szám f. évi október 14-én lát világot. Együttal az írói honorárium 20 frtra emelkedett. Érdekes, hogy Vámosy budapesti ref. főgymn. igazgató a mostani időt a legalkalmasabbnak találta e fontos változás keresztülvitelére azért, mert „a prot. tanáregyesület, a melyet terveztek, nem alakult

meg s így most az autonom iskolák tanárai is megnyerhetők lesznek az egyesületnek.

— **Az országos ev. ref. lelkeszi nyug és gyámintézet** konventi tervezetére vonatkozólag, az alsó-szabolcs-hajduvidéki ev. ref. egyházmegye — mint értesülünk — gróf Degenfeld József e. m. gondnok indítványára kimondotta, miszerint: „1. Az egyetemes gyámintézetbe belépésre ne köteleztessenek azon egyházmegyék most élő lelkeszei, kiknek gyámintézeteik az egyetemes gyámintézet által kilátásba helyezettnél nagyobb segélyre jogosultsággal bírnak. 2. Töröltesék a tervezetből a 700 forint aluli és felüli megkülönböztetés, méltányosabb intézkedéssel pótolatván. 3. Végkielégítés csak öt évig adassék, — azontul pedig az állandó segélyezés lépjen életbe. 4. A bevételi forrásoknál lelkeszek évi javadlmuk 2%-át fizessék évi díjul. 5. Az egyetemes gyámintézet évi bevételei az illetékes egyh. megye által kezeltesse az évi számadási kötelezettség mellett, központi számvevő bizottság alakítatván. b) Az egyházmegyei gyámintézeteknek, melyeknek most élő tagjai az 1. pont szerint belépésre nem köteleztettek, ez idő szerint élvezett mindennemű jövedelmei a most élőkre s jogosultakra nézve teljesen biztosítsanak.” Ily irányban és értelemben kéri az egyházmegye az egyházkerületi közgyűlés útján, a tervezet módosítását a konventtől.

— **Kossuth-utczai ev. ref. templomunk új orgonája** f. hó 30-án, azaz vasárnap reggel fog első ízben megszólalni, a hívek gyülekezete előtt. Az Angster József pécsi orgona-építő által készített és szakértő férfiak által megfelelőnek talált orgona összesen 8117 frt 9 krajczárba került. Az önkéntes adakozás eredménye 6772 forint 59 krajczár lévén, még fedezetre vár 1344 frt 50 kr. Az adományok gyűjtésében lelkesen buzgólkodott városunk és egyházunk köztisztelt alakja, *özv. Hegyi Mihályné* úrnő, a ki Némethy Lajos lelkipásztorral együtt 3159 frt 67 kr.-t gyűjtött. Hasonlóan szent odaadással fáradozott Dicsőfi József lelkipásztor, a ki 1509 forint 80 krajczárt szolgáltatott be e célra. Rajtók kívül még kisebb összegeket gyűjtöttek egyes egyháztaligok. — Az adományozók között első sorban említendő egyházunk humánus gondolkodású, minden nemes ügyért áldozni kész tagja *Kövesdy János* polgártársunk, a ki ezer frttal; továbbá *özv. Hegyi Mihályné* úrnő, a ki 500, Csanak Józsefné, a ki 400, Böszörményi Róza, a ki 300, *özv. Szabó Lajosné*, a ki 300, gróf Degenfeld Józsefné, a ki 100 frttal járult az orgona építéséhez. Felemelő jelenség Szikszay Józsefné (r. kath. vallású) úrnő 200, valamint Jobbágy Zsuzsánna és férje Tóth Ferencz 300 és Domokos Lajosné 100 frtos adománya. Ilyen jelentékeny összegeket s kisebb adakozásokat ívszámra sorolhatnánk fel. — Bízvást remélhető tehát, hogy a hitbuzgóság és egyház iránt való szeretet a hiányzó fedezetet is rövid időn elő fogja teremteni. Az új orgona áhitatra gerjesztő hangjai pedig hadd zengjenek a hívek lelki buzgóságának emelésére és az Örökkévaló nagy nevének dicsőségére — véghetetlen időkig!

— **Az egyházpolitikai javaslatok** a főrendiházi egyesült bizottság által a lefolyt héten tárgyalattak s mindannyian a többség által el is fogadtattak. Első sorban a *vallás szabad gyakorlatáról* szóló törvényjavaslat került szőnyegre. Ez alkalommal *Samassa* egri érsek ismét oly nyilatkozatokat tett, a melyek által erősen kihívta a klerikálisok kárhóztató bírálatát. A legsérelmesebb pontok, a melyeket a szent inquisitio congregatioja elé és indexre valóknak ítéltek, a következők: előadván, hogy ez országban egy vallás, a katolikus uralkodott, azt mondá az érsek, hogy „később a bölcséleti

szellem kifejlődésével hitfelekezetek keletkeztek: különböző ösztön, változatos meggyőződés ragadta meg az emberi szívet teremtoje imadására; és állami szempontból be kellett látni a lelkiismeret bizonyos mérvű szabadsága megengedésének szükségét, a mi különösen az 1790—1-iki törvényekben talált kifejezésre.” Beszél a *vallási vélemények függetlenségéről*, a mely a törvényben fog kimondatni s arról, hogy a különféle vallási véleményeket *kárhóztatni nem lesz szabad*, hogy így létrejöhessen az *emberek annyira óhajtott összeolvadása*. Azt mondja tovább, hogy „a *vallási érzelm hiánya* nem mutat szükségkép az erkölcsi érzelm hiányára minden egyes embernél, mert vannak emberek, kiknél az értelem a főrészt képezi, kik rendesen mélyebb és komolyabb eszmélkedéssel foglalkozván, őket a tanulás élvezete és a gondolkodás szokásai az erkölcsrontó kísértetektől nagyrészt megóvtak: az ilyen emberek szigorú erkölcsös életre képesek. Azonban közönséges embereknél a vallásos érzelm hiánya, miután ez emezeknél nem az előbbi okokból származik, híg velőre, kiaszott szívre, parányi nem érdekekben elmerült lélekre és a fantázia terméketlenségére mutat.” Végül, miután a törvényjavaslatokban inkább *egy elvont filozófia* jut érvényre, mint az igazi gyakorlati politika, s mint-hogy e törvényjavaslatok kevésbé fogják ápolni és nevelni a nép vallási érzelmeit, a törvényjavaslatot abban a szövegezésben, a mint előtte fekszik, *lényeges módosítás nélkül, nem fogadja el*. Erre azt a jellemző megjegyzést teszi a M. Á., hogy „*kiváncsiak vagyunk*, hogyan tudná az érsek úr a szabad vallásgyakorlatról, a zsidóság vallásának elismeréséről készített javaslatokat úgy módosítani, hogy elfogadhassa azokat.” Annyi bizonyos, hogy merev pápista szempontból az a lehetetlenség közé tartozik. Epen azért ki is adják az utat az érseknek, hogy keressen vagy alapítson magának külön felekezetet, a hol furcsa „*öszönét*” s ez ösztönből folyó „*vallási érzelmeit*” követheti. A javaslat mellett nyilatkoztak a vallásügyi miniszteren kívül *Szász Károly* püspökünk, a ki a javaslat elveit a kor szelleméből folyóknak tekinti, s bár mint protestáns nem tehet kifogást a vallás szabad gyakorlata ellen, nem helyesli a szabadságnak a szélsőségekig való kiterjesztését, s ezért a *felekezetnélküliséget* nem fogadja el. — *Beöthy Zsigmond* szintén a javaslat mellett szól, de a felekezetnélküliség megengedésében ellenmondást lát. Ellenben *Prónay Dezső* báró a felekezetnélküliséget is elfogadja, minthogy az a javaslat szelleméből önkénynt következnék, még ha világosan nem is volna kimondva. Megengedi, hogy az átmenetnél lesznek nehézségek, de nem hiszi, hogy a végrehajtásban fennakadás álljon be. Hasonló értelemben szólott *Keglevich I.* gróf. A részletes tárgyalásnál *Szilágyi D.* miniszter szólal fel, *Szász K.* püspök ellenében kiemelvén, hogy a megtámadott felekezetnélküliség logikai folyománya a javaslat többi részének. Utal egy-szersmind arra, hogy egyházak, felekezetek szükségesek, de jogszerűleg senkit sem lehet kényszeríteni arra, hogy valamelyikbe tartozzék. A külső kényszer e tekintetben mitsem használ. Oroszország példája eléggé bizonyítja; *csak hypokriszt teremt. Amerika, a korlátlan vallás-szabadság hazája, a legvallásosabb néppel dicsekszik.* — E törvényjavaslat elfogadása után következett a *zsidó vallás recepcziójáról* szóló javaslat tárgyalása. Báró *Rudnyánszky József* a javaslat ellen szól, minthogy a zsidók nem szereztek még az állam irányában érdemet arra, hogy bevétessenek; legfennebb egyes árnyalatok tettek valamit a népoktatásnál, úgy, hogy csak ezekre lenne hajlandó a javaslatot kiterjeszteni. — *Beöthy Zs.*

sajnálataát fejezi ki a felett, hogy a korral és ennek szellemével ennyire ellenkező nyilatkozat történik ebben a testületben, (a mit Rudnyánszky később visszautasított.) s igen meleg humanizmussal szól a javaslat mellett *Eötvös* miniszter kiemeli a zsidók hazafiasságát s az irodalom és művészet terén szerzett érdemeit. Végül *Szilágyi* igazságügyminiszter kifejezvé, hogy ez a javaslat a vallás szabad gyakorlatáról szóló javaslatnak s a jogegyenlőségnek természetes folyamánya, inég *Keglevich* és *Prónay* pártoló felszólalásai után a javaslat elfogadott. Következett azután a *gyermek*ek vallásáról szóló javaslat tárgyalása. *Schlauch* bibornok elfogadja, mint-hogy megtalálja benne az elvet, a melyért küzdött: a *szülők választási szabadságát* (?) (és a prozelita csinálás szabadságát — gondolta magában a biboros). De tiltakozik az ellen, hogy ez elfogadás a polg. házasság ellen adott szavazatainak gyöngítésére szolgálhatna. *Dessenffy* gróf épen e junktim miatt nem fogadja el. — *Prónay D.* báró szintén ellene szól. Ajánlja az 1868: 53. t.-cz.-nek szánkezió nélkül való fentartását, a mely mellett mondassék ki novellában, hogy a mibe a szülők megegyeznek, abba senki ne avatkozzék, kétség esetén döntsön az apa. A javaslat nem fogja a surlódásokat megszüntetni. — Aztán sankeziója sincs, csak becsületbeli kötelesség, joghatály nélkül. *Rudnyánszky* báró nem fogadja el. Az 1868. törvényt kellett volna fentartani, kiegészítve a szükség-beli polg. házassággal s az anyakönyvekre vonatkozó korszerű intézkedésekkel. *Szász Károly* püspök osztózik b. *Prónay* aggályaiában. Leghelyesebbnek tartaná az 1868. törvény fentartását, de belátja, hogy ez a vallás-szabadságra való tekintetből nem lehetséges. A menyasszony szüziességére való tekintetből óhajtana, hogy a szülők megegyezése csak a házasság folyamán jöjjön létre. Ha aztán a megegyezéstől eltérnek később, abba ne szólhasson senki belé; de ha az egyik félnek ellenetése van, az forduljon a törvényhez. De ez aggályai mellett is elfogadja a javaslatot, mert a polit. helyzet követelménye, nehogy a többi javaslat létrejöttét gátolja. Még *Keglevich* gróf és *Weherle* miniszterelnök szólottak a javaslat mellett, mire az elfogadott. Az ultramontán-kerikális párt a plenaris ülésre tartotta fenn erejét, a mint azt a fővezér, *Zichy N.* gróf ki is nyilatkoztatta. Volt alkalmunk tüzetesen is kifejteni, hogy a mily őszintén csatlakozunk a javaslatokban lefektetett liberális elvekhez, annyira sajnáljuk, hogy az 1868. 53. t.-cz. által a protestánsok részére nyújtott, bár tökéletlen oltalmat jövőre el fogjuk veszíteni, a nélkül, hogy ez által a liberálizmus ügye lényegileg nyerne valamit. A *gyermek*ek vallásáról szóló javaslat értéke felől bárkit is tájékoztathat *Schlauch* bibornok pártoló szavazata.

— **Baedeker F. V.** bölcsész tudor, német eredetű angol állampolgár, ki harmincz esztendő óta mint missionarius és evangyélita működik az Ur szőlőjében, folyó hó 27-én, Oroszország felé vezető útjában, meglátogatta Debreczent is. Hő óhajtása volt, hogy a tanuló ifjúsághoz néhány jó szót intézhessen. E czélből a collegium bentlakó tanulósa, egyszerű bizalmas híradásra, számos küntlakó társakkal együtt összeseregelt a VI. számú akadémiái legtágasabb teremben, melynek minden zuga megtelt ifjú hallgatókkal. A 70 éven felül levő tisztos férfit, a terembe lépésekor szíves éljenzéssel fogadták s lelkes beszédét, megkapó példákkal érvelő előadását, a bűnről s az isteni végetlen kegyelemről szóló evangyéliomi szózatát az összes jelenlevők feszült figyelemmel s látható meghatottsággal hallgatták. Angol nyelvű beszédét *Csiky Lajos* theol. dékán tolmácsolta,

hatással, lelkesedéssel. A jelenlevők közt ott láttuk *Balogh Ferencz* és *Erdős József* dr., theol. professorokat is. Az ifjúság nevében *Domby László* főiskolai szenior mondott meleg köszönetet a buzgó missionariusnak, a ki az esteli vonattal utazott el az oroszországi börtönök látogatására. Az Ur áldja meg bejövételét s kimenetelét s legyen szerencsés mindenkben, a melyekre menend.

— **A tiszántúli ev. ref. középiskolai tanáregyesület** nevében, kérvényt terjesztett az elnökség az egyházkerületi közgyűlés elé a végett, hogy a gymnasiumi felügyelőségre beérkezett két pályázat adatként ki a tanáregyesület bizottságának oly felhívással, hogy ez a pályázókön kívül olyan szakférfiakat is hozzon javaslatba, a kik úgy egyéni képességeik, mint a gymnasiumi oktatás és jó rendtartás terén figyelemre méltó érdemeket szereztek.

— **Gyász**hír. Igazi részvétellel jelentjük, hogy *König Rudolf*, a népies vallásos iratkák buzgó terjesztője, a fővárosi német ajku ev. ref. egyház volt lelkipásztora, hosszas szenvedés után Potsdamban meghalt. Áldás volt élete, legyen áldott emlékezete!

TARTALOMJEGYZÉK: Vallástanárok értekezlete Tiszántúl. Görömbe Péter. — Tanügy: Utasítás az egyházkerületi gymnasiumi felügyelő számára a tanintézetek látogatása tárgyában. — Tárcza: A Zsidókhöz írt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból. — Közéletünk: Falusi levelek S—s. — Irodalom. — Különfélek. — Hirdetés.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

Dr. ERDŐS JÓZSEF és **Dr. BACZONI LAJOS.**

Pályázat.

A *szatmár-németi-i ev. ref. egyház*, segéd-lelkész-tanítói állásra pályázatot hirdet. Évi javadalmazás: A városi pénztárból havonkénti előleges részletekben 500 frt; az egyházi pénztárból évi 25 frt, utólagos évnegyedi részletekben fizetve; 27²/₃, azaz huszonhét kétharmad köbméter kemény, hasábos tűzifa, a város által beszállítva, melyből a tanterem is fűtendő lévén, a tanítót illető, tehát személyi használatra fordítható mintegy 20 köbméter értéke 60 frt; minden praedicationis vagy orationis halottól a kikisérési díj 1 frt, az általa mondandó beszéd-tartás díja 3 frt, így az összes évi stóla mintegy 80 frt; tisztességes lakhely. Kötelességek: az elemi V., VI-ik f osztály tantervszerű tanítása; minden vasárnap délután s az ugynevezett canonica órákon templomi lelkészi szolgálat. A segédlelkész-tanító három évre választatik, a melynek eltelté előtt három hónapi előleges felmondás után hagyhatja el csak állomását.

Az állomás e f. évi december 1-ső napján elfoglalandó.

A kellően felszerelt kérvények *október 25. napjáig* alólirotthoz küldendők.

Szatmár-Németi, 1894. szept. 16.

Fésős András,

ev. ref. lelkész,
egyháztanácsai s iskolaszéki elnök.